

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ

©2022 ЩУРОВ І. В.

УДК 330.342
JEL Classification: F52; P18

Щуров І. В.

Концепція формування інституціонального середовища управління енергетичною безпекою

Метою статті є розробка концепції формування інституціонального середовища управління енергетичною безпекою з урахуванням факторів зовнішнього та внутрішнього впливу. За результатами проведеного дослідження можна сказати, що трансформація державного устрою та економічної системи, що супроводжується відцентровими тенденціями у сферах інституціонального управління та економіки паливно-енергетичного комплексу, призвела до появи ряду загальних, взаємопов'язаних тенденцій, серед яких: зміна ролі визначення та розширення концептуальних механізмів ринкової взаємодії між суб'єктами господарювання; децентралізація управління послугами в цілому та передача повноважень на регіональний рівень; лібералізація цін на товари та послуги; зміна якісних і кількісних параметрів функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу. Визначено, що разом із розвитком підприємства виконується об'єктивна необхідність усунення стану невизначеності та встановлення контролю над ризиками, а з досягненням зрілості суб'єкт господарювання «включається» у процес формування концептуального інституціонального середовища. Діяльність суб'єктів господарювання в сучасній економіці неможливо проаналізувати з точки зору неокласичної теорії, оскільки її методологічна та категоріальна база є недостатньою для адекватного аналізу та пояснення економічних явищ у динаміці, для цього необхідно формувати інституціональний підхід. Визначено, що систематизація інститутів як елементів інституційного середовища суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу дала змогу виявити їх концептуальний багатосторонній та багаторівневий характері.

Ключові слова: концепція, інституціональне середовище, управління енергетичною безпекою, держава, ринкова економіка.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-4-194-200>

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Щуров Ігор Вячеславович – докторант, кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (просп. Першотравневий, 24, Полтава, 36011, Україна)

E-mail: igor_shchurov@nupp.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9256-1264>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57286420400>

UDC 330.342
JEL Classification: F52; P18

Shchurov I. V. The Conception for the Formation of an Institutional Environment for Energy Security Management

The purpose of the article is to develop a conception for the formation of an institutional environment for energy security management, taking into account factors of external and internal influence. According to the results of the carried out study, it can be said that the transformation of the State system and the economic system, accompanied by centrifugal tendencies in the spheres of institutional management and the economy of the fuel and energy complex, has led to the emergence of a number of general, interrelated tendencies, among which are: changing the role of defining and expanding the conceptual mechanisms of market interaction between business entities; decentralization of service management in general, transfer of powers to the regional level; liberalization of prices for goods and services; change in qualitative and quantitative parameters of the functioning of enterprises of the fuel and energy complex. It is determined that along with the development of the enterprise, there is an objective need to eliminate the state of uncertainty and establish control over risks, and with the achievement of maturity, the business entity is «included» in the process of forming a conceptual institutional environment. The activities of economic entities in the modern economy cannot be analyzed from the point of view of neoclassical theory, since its methodological and categorical basis is insufficient for adequate analysis and explanation of economic phenomena in dynamics, for this it is necessary to form an institutional approach. It is determined that the systematization of institutions as elements of the institutional environment of economic entities of the fuel and energy complex allowed to identify their conceptual multilateral and multi-level nature.

Keywords: conception, institutional environment, energy security management, the State, market economy.

Fig.: 3. **Bibl.:** 8.

Shchurov Igor V. – Candidate on Doctor Degree, Department of Finance, Banking and Taxation, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Politechnic» (24 Pershotravnevyi Ave., Poltava, 36011, Ukraine)

E-mail: igor_shchurov@nupp.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9256-1264>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57286420400>

Вступ. Трансформація державного устрою та економічної системи, що супроводжується відцентровими тенденціями у сферах інституціонального управління та економіки паливно-енергетичного комплексу, призвела до появи ряду загальних, взаємопов'язаних тенденцій, серед яких: зміна ролі визначення та розширення концептуальних механізмів ринкової взаємодії між суб'єктами господарювання; децентралізація управління послугами в цілому та передача повноважень на регіональний рівень; лібералізація цін на товари та послуги; зміна якісних і кількісних параметрів функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Використання ринкових механізмів у сфері паливно-енергетичного комплексу пов'язане як з концептуальними, так і з практичними проблемами управління енергетичною безпекою.

Концептуально паливно-енергетичний комплекс сприймається як суспільно-економічне благо, яке формує інституціональні принципи універсальності.

З іншого боку, ринкові механізми взаємодії базуються на припущенні, що кожна послуга є продуктом, який можна продати з урахуванням обсягу попиту та пропозиції. Тому, враховуючи соціально-економічний статус енергетичної галузі, в умовах змішаної економіки особливо актуальним є вирішення проблеми раціонального поєднання інституціональних механізмів державного управління та ринкового типу. Використання останніх стосується, насамперед, сфери фінансування та розподілу коштів (конкурсні програми, тендери тощо). Цей комбінований підхід відомий як державна конкуренція або «квазіринок».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновниками та продовжувачами проблематики концепції формування інституціонального середовища управління енергетичною безпекою є вітчизняні та зарубіжні вчені: Галущенко І. [1], Гець В. [2], Колодяжна Т. [7], Прохорова В. [3; 4], Проценко В. [5], Сидорчук О. [6], Хаустова В. [7], Чобіток В. [4; 5] та ін.

Як показав аналіз наукової літератури, практично немає комплексних досліджень щодо концепції формування інституціонального середовища управління енергетичною безпекою, які дозволяють оцінити ступінь розвитку. Проте, незважаючи на значну концептуальну базу досліджень щодо актуалізації концепції формування інституціонального середовища управління енергетичною безпекою, деякі теоретико-прикладні питання залишаються дискусійними та потребують подальшого уточнення.

Мета статті – розробка концепції формування інституціонального середовища управління енергетичною безпекою з урахуванням факторів зовнішнього та внутрішнього впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неможливо побудувати стабільну економіку, якщо інституційні одиниці, які її утворюють, не є стабільними. Зростання ступеня невизначеності, збільшення кількості ризиків та ступеня їх впливу на діяльність суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу є невід'ємною рисою сучасного етапу розвитку національної економіки. За цих умов суб'єктів господарювання (основні інституційні одиниці реального сектора) змушені приймати рішення в умо-

вах невизначеності та ризику, які вони не в змозі не тільки належним чином оцінити, але й ідентифікувати.

Методом зниження невизначеності є системна інституціоналізація діяльності суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу та управління їх енергетичною безпекою. Значущість цього процесу полягає в тому, що інститути створюють порядок поведінки учасників соціально-економічних відносин із передбачуваним результатом.

Разом із розвитком підприємства виконується об'єктивна необхідність усунення стану невизначеності та встановлення контролю над ризиками, а з досягненням зрілості суб'єкт господарювання «включається» у процес формування концептуального інституціонального середовища. Діяльність суб'єктів господарювання в сучасній економіці неможливо проаналізувати з точки зору неокласичної теорії, оскільки її методологічна та категоріальна база є недостатньою для адекватного аналізу та пояснення економічних явищ у динаміці, для цього необхідно формувати інституціональний підхід.

Інституціональний підхід до аналізу діяльності суб'єктів господарювання та управління їх енергетичною безпекою дозволяє визначити його як установу, що координує розподіл ресурсів і майнових прав на основі довгострокових контрактів на виробництво і продаж товарів і послуг, що існують на основі економії операційних витрат, зменшення невизначеності та ризику. Доцільно формувати концептуальні принципи взаємозв'язку між інституційним середовищем і суб'єктами господарювання паливно-енергетичного комплексу, що формують їх економічну безпеку. Інституційне середовище можна визначити як сукупність інститутів, які створюють рамкові умови для функціонування компанії як суб'єкта економічних відносин, які безпосередньо впливають на характер та умови реалізації її інтересів.

Систематизація інститутів як елементів інституційного середовища суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу дала змогу виявити їх концептуальний багатосторонній та багаторівневий характер (рис. 1).

Інститути визначають концептуальний характер розвитку суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу та створюють стимули (антистимули) для реалізації її економічних інтересів для ефективного управління їх енергетичною безпекою. Слід зазначити, що в реаліях національної економіки основною проблемою є створення ефективних інститутів та їх закріплення в діяльності суб'єктів господарювання. Ефективно функціонуючі інституції знижують економію операційних витрат і рівень невизначеності, компенсують ризик, якому піддається суб'єкт господарювання паливно-енергетичного комплексу в процесі функціонування. Водночас суб'єкта господарювання слід розглядати як носія складної системи економічних інтересів. З одного боку, цей набір інтересів визначається інституційним середовищем, а з іншого – має значний вплив на нього (рис. 2).

У сучасній економічній теорії максимізація прибутку зберігає функцію «рушійної сили» економіки, що безпосередньо впливає на економічну безпеку підприємств

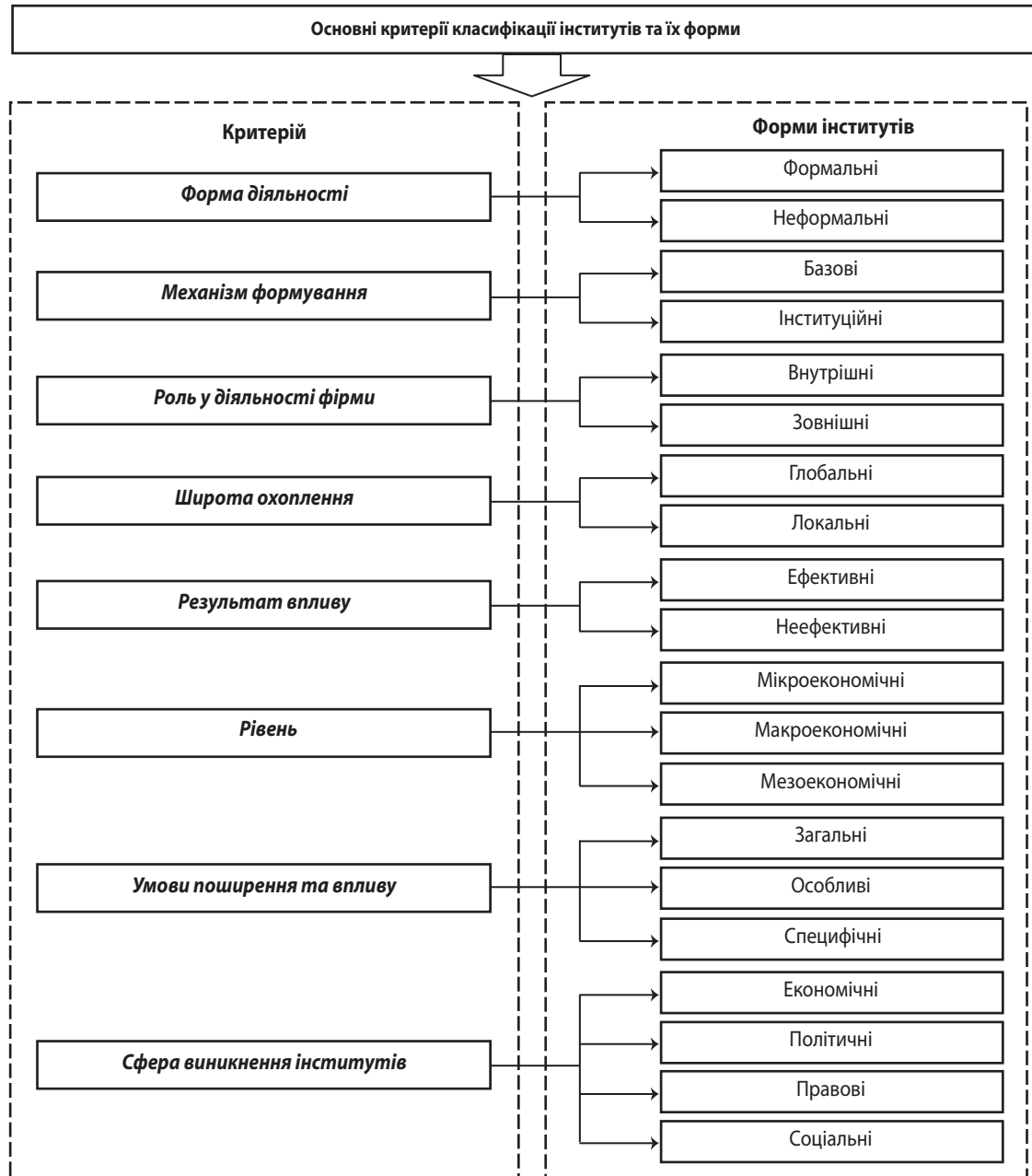

Рис. 1. Основні критерії класифікації інститутів та їх форми

Джерело: узагальнено автором

паливно-енергетичного комплексу. Однак ідея максимізації прибутку відповідала моменту її початкового формування і застосування до кола власників і менеджерів бізнесу.

Тому ідея максимізації прибутку починає втрачати свою важливість у міру зростання суб'єкта господарювання паливно-енергетичного комплексу. Цілі та інтереси власників суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу, найманого менеджменту та штатного персоналу в деяких питаннях розходяться. Проте є мета, а саме: створення умов, де сходяться інтереси всіх сторін, що буде підґрунтям стабільності суб'єктів господарювання та їх економічної безпеки.

Мета максимізації прибутку в довгостроковій перспективі трансформується в «ідею» сталого розвитку, оскільки для суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу як системи, що розвивається, питання зростання в умовах невизначеності та розширення меж економічної діяльності є вирішальними.

Таким чином, розвиток цієї теорії базується на критиці вихідних неокласичних постулатів щодо раціональної поведінки підприємств паливно-енергетичного комплексу в сучасній економіці, яка орієнтована не на принцип максимізації прибутку, а на досягнення сталого функціонування. Незворотність цього процесу пов'язана зі зміною умов функціонування суб'єкта господарювання, а саме:

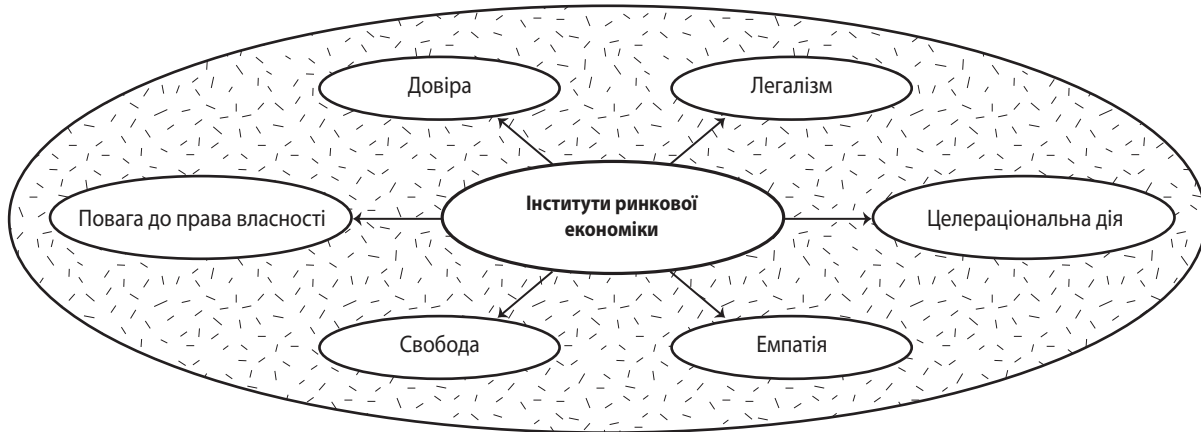

Рис. 2. Умовні елементи інститутів ринкової економіки

Джерело: узагальнено автором

знецінням наявного досвіду функціонування (господарювання) у зв'язку з появою принципово нових завдань; «розмноження» проблем управління; підвищення ступеня невизначеності.

В умовах ринкової невизначеності виникає необхідність зламати звичні підходи до вивчення суб'єкта господарювання паливно-енергетичного комплексу та сформулювати нове вихідне: метою діяльності суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу в сучасній економіці в довгостроковій перспективі є стаке функціонування дотримання балансу між мінімізацією ризику та прибутком, що забезпечує їх економічну безпеку.

Негативний вплив невизначеності означає для суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу ймовірність втрат, пов'язаних з нездатністю раціонально поводитися та досягати поставлених бізнес-цілей. У зв'язку з високим ступенем невизначеності в сучасній економіці, її подолання за допомогою інституціональних інструментів є пріоритетним напрямком діяльності суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу для забезпечення їх економічної безпеки.

У реаліях національної економіки на особливу увагу заслуговує проблема становлення ефективних інститутів, їх закріплення в повсякденній діяльності суб'єктів господарювання паливно-енергетичного комплексу та своєчасної адаптації до змін траєкторії розвитку. Окремим напрямом інституційних змін є реакція суб'єктів господарювання на зміни зовнішнього середовища, результатом якої є реструктуризація відповідних інститутів і заміна окремих з них.

Інституційні зміни є відповіддю на попит компаній на певний товар – інститути. Перевищення вигоди від спрямування коштів на реструктуризацію установ над вигодами від роботи в тому самому середовищі стимулює інституційні зміни.

Інституціоналізація – це діяльність, яка базується на ризик-менеджменті та полягає як у створенні внутрішніх інститутів, так і у впливі підприємства на створення зовнішніх інститутів. Важливу роль у цьому процесі відіграє інституційне планування.

Максимізація прибутку як мета підприємницької діяльності породжує конфлікт інтересів, що підвищує ступінь невизначеності та ризику. Перехід від короткострокової до довгострокової стратегії та зміна мети діяльності компанії як основного суб'єкта в умовах ринкової невизначеності безпосередньо є результатом відокремлення прав власності від управління та пов'язана з процесом інституціоналізації.

Сучасні підприємства паливно-енергетичного комплексу більше не можуть заперечувати посилення та ускладнення природи ринкової невизначеності та обирають інституційне планування як інструмент для її зменшення. Кожне підприємство паливно-енергетичного комплексу в процесі свого становлення та розвитку змінюється певною послідовністю станів. Виявлення етапів інституціоналізації діяльності підприємства паливно-енергетичного комплексу та розгляд їх сутності базується на таких принципах:

- внутрішньої цілісності підприємства паливно-енергетичного комплексу як системи зі своїми інтересами та «правилами гри»;
- використання потенціалу внутрішніх і зовнішніх джерел для підвищення інституційної ефективності підприємств паливно-енергетичного комплексу;
- визнання важливості інституційного планування та ролі підприємств паливно-енергетичного комплексу в цьому процесі.

Отже, одним із головних напрямів розвитку держави є розвиток саме паливно-енергетичного комплексу. Це пов'язано з виснаженням природних ресурсів і залежністю від них вітчизняної економіки. Реалізацію державних програм у паливно-енергетичному комплексі визначено як одну з основних стратегій розвитку країни, і це не випадково. Адже найбільш споживаним енергоресурсом у світі є нафта, і слід зазначити, що її запаси швидко вичерпуються. Для зниження рівня споживання нафти необхідно зосередитися на виробництві альтернативного заміника цього енергоресурсу або використовувати інші енергоносії. Використання технологій та інноваційних рішень, пов'язаних з природним газом, дозволяє скоротити споживання в га-

лузях, що використовують нафтопродукти. Споживання природного газу в усьому світі нижче, ніж споживання сирої нафти, тому запасів природного газу вистачить довше, що дозволить розвивати використання природного газу в різних галузях промисловості, зменшити рівень використання нафтових ресурсів.

Крім того, що процес створення державної програми є трудомістким, слід зазначити, що процес реалізації також є складним. Необхідно розробити ефективну концепцію розробки та реалізації державних програм, орієнтовуючись на виробничі можливості компаній-учасників, враховуючи правомірність і необхідність розробки та реалізації державних програм для суспільства. Обов'язковими чинниками мають бути потреби і бажання споживачів, які повинні орієнтуватися і задовольнятися шляхом реалізації державних програм. Для їх повного задоволення необхідно систематизувати та організувати ефективну і цілеспрямовану діяльність усіх функціональних учасників державних програм, а також забезпечити необхідні ресурси для їх ефективної реалізації.

Найкращим шляхом досягнення вищезазначених аспектів буде використання маркетингового та проектного підходу в управлінні та реалізації державних програм, використання інструментів, що сприяють врахуванню всіх необхідних параметрів, поглиблений аналіз ринку, глибокий аналіз споживачів та їх потреб, розробка концепції впровадження, визначення вектора розвитку, а що найважливіше – розробка ефективної державної програми.

На цей момент Україна залишається в числі країн, що розвиваються, маючи перспективні інноваційні технології, значні ресурси, щорічно втрачаючи довіру громадян і відчувачуючи колосальний відтік населення і фінансових ресурсів в інші країни в зв'язку з воєнними діями та негативним впливом пандемії COVID-19.

На невиконання державних програм також впливають такі фактори, як уповільнення темпів зростання вітчизняної економіки, зниження інвестиційної активності, слабка міжвідомча взаємодія, недостатній контроль міністерств за виконанням державних програм та високий рівень корупції на усіх рівнях управління, що негативно впливає на економічну безпеку і підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Для підвищення ефективності процесів формування інституціональних програм та ефективності їх виконання необхідно формувати ефективну інноваційно-креативну діяльність, яка буде спрямована на розвиток країни, суспільства та буде підвищувати рівень довіри громадян країни до державного апарату. При цьому, враховуючи інтереси та вподобання громадян, формуючи для них цінності від реалізації державних програм (рис. 3).

Застосування концепції формування інституціонального середовища управління енергетичною безпекою та інструментів ощадливого виробництва забезпечить найефективніші результати в процесі створення та реалізації державних програм, ніж використання стандартних процесів. Тому розроблено процес розробки та реалізації державних програм у концепції ефективного менеджменту, що сприяє поглибленню розробки важливих етапів державних програм, враховуючи потреби та вподобання громадян

країни та забезпечуючи зворотний зв'язок від суб'єктів державних програм про наслідки та результати виконання державних програм для кожного з них.

Державу слід сприймати як своєрідне підприємство, яке забезпечує населенню можливість задовольняти свої потреби силами промислово-виробничої сфери, створюючи для цього всі умови та контролюючи, та регулюючи процес задоволення його потреб, надаючи допомогу у разі потреби, за що населення розплачуватиметься довірою чи недовірою до апарату держави у здійсненні своєї інституціональної діяльності.

За умов застосування концепції державного маркетингу державні програми матимуть форму комплексного плану чітко розроблених стратегічних і оперативних заходів, спрямованих на розвиток галузей і регіонів країни з урахуванням потреб держави, виробництва та споживачів як учасників ринку.

Слід зазначити, що використання концепції маркетингу в державному управлінні є цілеспрямованим. Це має сприяти врахуванню потреб і бажань громадян країни, якими в першу чергу має керуватися державний апарат при розробці стратегії розвитку держави, а також іншої його діяльності, що спричинить довіру та віру громадян у правильність і ефективність рішень і дій державного апарату та буде основою формування економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу.

Слід зазначити, що державно-програмні процеси є однією з основних форм масштабної та значної діяльності держави. При цьому запровадження оптимізованого процесу створення та реалізації державних програм у концепціях формування інституціонального середовища управління енергетичною безпекою та ощадливого виробництва за умови інтеграції з ними маркетингових інструментів та супутніх методів сприяє підвищенню їх ефективності, а це також забезпечить необхідні позитивні результати для розвитку країни і суспільства, що сформує умови для забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичного комплексу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галущенко І. Проблеми моделювання процесів розвитку регіональної енергетики. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*. 2014. Вип. 19. С. 102–114.
2. Геєць В. Розвиток соціального капіталу – найбільше багатство у світі. *Віче*. 2011. № 1. С. 22–26.
3. Прохорова В. В., Чобіток В. І. Інтелектуалізація управлінських процесів як детермінантно-мотиваційна основа бізнес-моделі підприємств. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 2 (144). С. 65–75.
4. Прохорова В. В., Проценко В. М., Чобіток В. І. Формування конкурентної стратегії підприємств на засадах інноваційно-спрямованого інвестування. Харків : УПА, 2015. 291 с.
5. Сидорчук О. Г. Стратегія соціальної безпеки України: послідовність формування та напрями реалізації. *Проблеми економіки*. 2019. № 1. С. 176–183.

DOI: 10.32983/2222-0712-2019-1-176-183

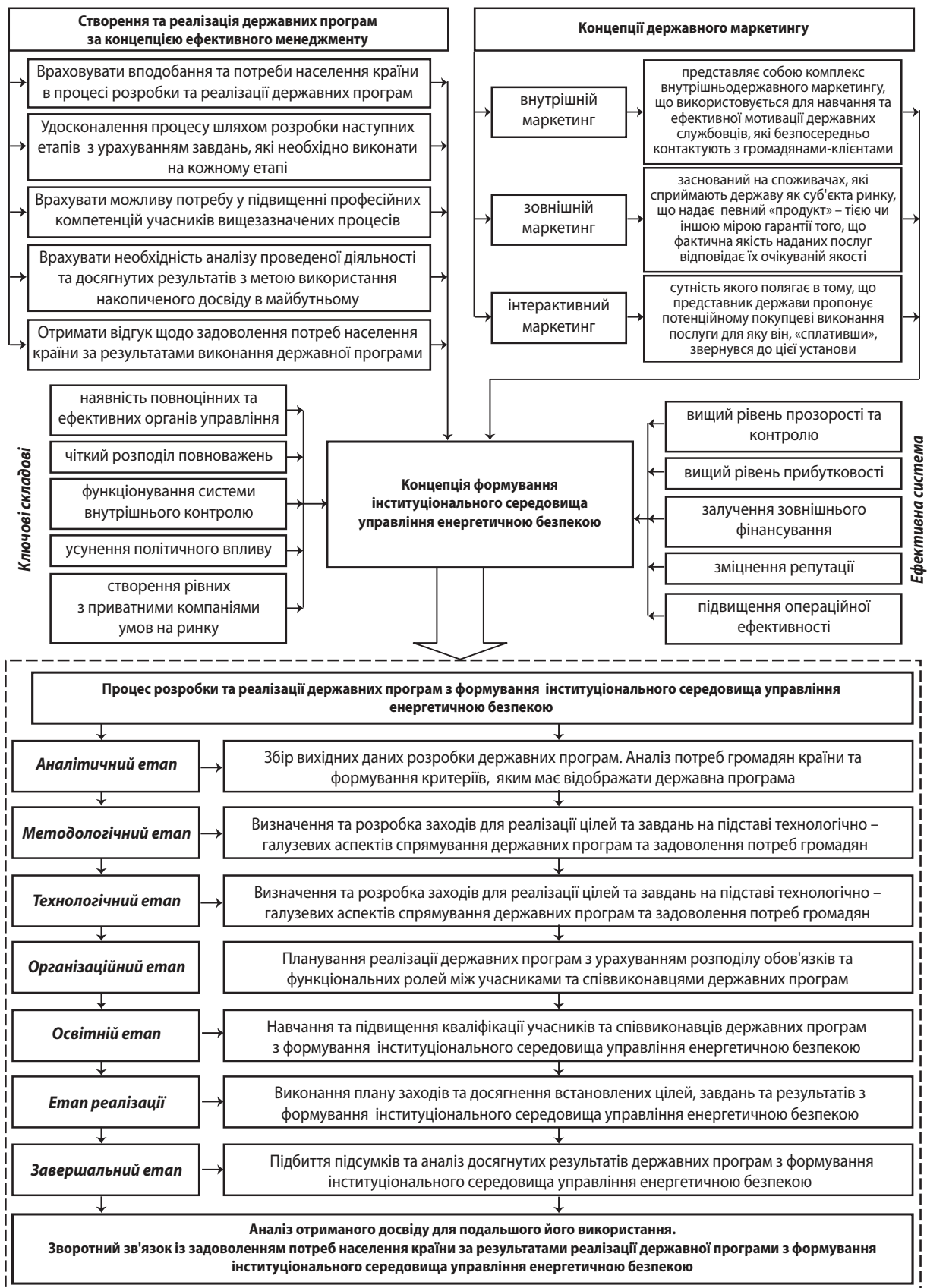

Рис. 3. Концепція формування інституціонального середовища управління енергетичною безпекою

Джерело: узагальнено автором

6. Хаустова В. Є., Колодяжна Т. В. Вплив процесів злиттів та поглинань на конкурентоспроможність економіки в умовах глобалізації : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2019. 416 с.

7. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>

8. Babenko V., Baksalova O., Prokhorova V., Dykan V., Ovchynnikova V., Chobitok V. Information and Consulting Service Using in the Organization of Personnel Management. *Estudios de Economía Aplicada*. 2021. Vol. 38-3. No. 1. P. 1–10.

DOI: 10.25115/eea.v38i4.3999

REFERENCES

Babenko, V. et al. "Information and Consulting Service Using in the Organization of Personnel Management". *Estudios de Economía Aplicada*, vol. 38-3, no. 1 (2021): 1-10.

DOI: 10.25115/eea.v38i4.3999

Halushchenko, I. "Problemy modeliuvannya protsesiv rozvytku rehionalnoi enerhetyky" [Problems of Modeling Regional Energy Development Processes]. *Ekonomiko-matematychnye modeliuvannya sotsialno-ekonomichnykh system*, no. 19 (2014): 102-114.

Heiets, V. "Rozvytok sotsialnoho kapitalu - naibilshe bahatstvo u sviti" [The Development of Social Capital Is the Greatest Wealth in the World]. *Viche*, no. 1 (2011): 22-26.

Khaustova, V. Ye., and Kolodiazna, T. V. *Vplyv protsesiv zlyttiv ta pohlynan na konkurentospromozhnist ekonomiky v umovakh hlobalizatsii* [The Impact of the Processes of Mergers and Acquisitions on the Competitiveness of the Economy in the Conditions of Globalization]. Kharkiv: FOP Liburkina L. M., 2019.

Prokhorova, V. V., and Chobitok, V. I. "Intelektualizatsiia upravlinskykh protsesiv yak determinantno-motyvatsiina osnova biznes-modeli pidpriemstv" [Intellectualization of Management Processes as a Determinant and Motivational Basis of the Business Model of Enterprises]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dizainu. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no. 2(144) (2020): 65-75.

Prokhorova, V. V., Protsenko, V. M., and Chobitok, V. I. *Formuvannya konkurentnoi stratehii pidpriemstv na zasadakh innovatsiino-spriamovanoho investuvannya* [Formation of a Competitive Strategy of Enterprises on the Basis of Innovative Investment]. Kharkiv: UIPA, 2015.

Sydorchuk, O. H. "Stratehiia sotsialnoi bezpeky Ukrainy: poslidovnist formuvannya ta napriamy realizatsii" [The Social Security Strategy of Ukraine: Sequence of Formation and Implementation Directions]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2019): 176-183.

DOI: 10.32983/2222-0712-2019-1-176-183

Wikipedia - vilna entsyklopediia. <https://uk.wikipedia.org>

Стаття надійшла до редакції 09.11.2022 р.